

УДК 347.191(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.84>

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВозДАТНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Черевко П.П.,

*кандидат юридичних наук, професор,
доцент кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000-0002-5311-324X*

Черевко П.П. Проблеми визначення правоздатності юридичної особи в цивільному праві України.

Вказується, юридична особа посідає важливе місце серед суб'єктів цивільних правовідносин. У сферах діяльності, що вимагають значних капіталовкладень, роль юридичної особи є більш вагомою порівняно з фізичною особою. У цивілістичній доктрині тривають наукові дискусії щодо правової природи юридичної особи, при цьому її сутність значною мірою розкривається через порівняння з правовою природою фізичної особи.

Стаття присвячена аналізу юридичної природи цивільної правоздатності юридичної особи, а також розкритті її обсягу на підставі сучасних доктринальних досліджень, чинного законодавства та практики його застосування.

Вказується, що формування ринкової економіки в Україні привело до зняття обмежень у підприємницькій діяльності юридичних осіб та розширення їх правоздатності. Проте, закріплення загальної правоздатності за юридичними особами згідно ЦК України не дає підстав робити однозначний висновок про відсутність спеціальної правоздатності юридичних осіб на сучасному етапі розвитку цивільного права України. Досліджуються окремі випадки прояву спеціальної правоздатності юридичних осіб на підставі чинного законодавства України. По-перше, спеціальна правоздатність проявляється у тому разі, коли діяльність юридичної особи обмежується певною метою, визначеною при її створенні та вказаною в установчих документах. По-друге, спеціальна правоздатність притаманна юридичним особам, які здійснюють виключний перелік видів діяльності та не вправі займатися іншими видами діяльності. Подібні обмеження загальної правоздатності юридичної особи містяться як в ЦК, так й інших законах, що регламентують діяльність окремих видів юридичних осіб (освітні установи, благодійні організації тощо). Це дає можливість говорити про існування нормативних підстав для виділення спеціальної цивільної правоздатності окремих видів юридичних осіб у цивільному праві України.

Вказується, що правоздатність є властивістю юридичних осіб, яка характеризує їх як учасників цивільних відносин. Ця властивість залежить від їх природи, що показує, які цивільні права та обов'язки будуть релевантні юридичній особі. Через це загальна цивільна правоздатність не може бути поширена на всі юридичні особи згідно ч. 1 ст. 91 ЦК України. Усвідомлення цього дає можливість чітко визначити місце та роль юридичних осіб у сучасних цивільних відносинах

Ключові слова: юридичні особи; теорія фікції; цивільні правовідносини; загальна правоздатність; спеціальна правоздатність; непідприємницькі товариства; установа; підприємницька діяльність.

Cherevko P.P. Problems of determining the legal capacity of a legal entity in the civil law of Ukraine.

It is indicated that a legal entity occupies an important place among the subjects of civil legal relations. In areas of activity that require significant capital investments, the role of a legal entity is more significant compared to an individual. In civil doctrine, scientific discussions continue regarding the legal nature of a legal entity, while its essence is largely revealed through comparison with the legal nature of an individual.

The article is devoted to the analysis of the legal nature of the civil legal capacity of a legal entity, as well as the disclosure of its scope on the basis of modern doctrinal research, current legislation and the practice of its application.

It is indicated that the formation of a market economy in Ukraine led to the removal of restrictions on the entrepreneurial activity of legal entities and the expansion of their legal capacity. However, the consolidation of general legal capacity for legal entities according to the Civil Code of Ukraine does not give grounds to draw an unambiguous conclusion about the absence of special legal capacity of legal entities at the current stage of development of the civil law of Ukraine. Individual cases of manifestation of special legal capacity of legal entities on the basis of the current legislation of Ukraine are studied. First, special legal capacity is manifested in the case when the activities of a legal entity are limited to a certain purpose, determined upon its creation and specified in the constituent documents. Secondly, special legal capacity is inherent in legal entities that carry out an exclusive list of activities and are not entitled to engage in other activities. Similar restrictions on the general legal capacity of a legal entity are contained in both the Civil Code and other laws regulating the activities of certain types of legal entities (educational institutions, charitable organizations, etc.). This makes it possible to speak of the existence of regulatory grounds for the allocation of special civil legal capacity of certain types of legal entities in the civil law of Ukraine.

It is indicated that legal capacity is a property of legal entities that characterizes them as participants in civil relations. This property depends on their nature, which shows what civil rights and obligations will be relevant to a legal entity. Because of this, general civil legal capacity cannot be extended to all legal entities in accordance with Part 1 of Article 91 of the Civil Code of Ukraine. Awareness of this makes it possible to clearly determine the place and role of legal entities in modern civil relations

Key words: legal entities; theory of fiction; civil legal relations; general legal capacity; special legal capacity; non-entrepreneurial partnerships; institution; entrepreneurial activity.

Постановка проблеми. Юридична особа є одним із важливих учасників цивільних правовідносин. У деяких сферах, що потребують великих капіталовкладень, юридична особа стає більш вагомішою за фізичну особу. Наука цивільного права досі веде жваві дискусії щодо природи юридичної особи, але багато в чому вона пізнається на протиставленні з природою фізичної особи. Зокрема, якщо фізична особа виступає природним учасником цивільних правовідносин [1, с. 39], то юридична – штучним. Невипадково вперше термін «юридична особа» пов'язують з терміном «фіктивна особа» (*persona ficta*), вжитим римським папою Інокентієм IV у 1245 році при відповіді на питання щодо можливості відлучення від церкви корпорацій (*universitas*) [2, с. 21].

Термін «юридична особа» законодавчо був закріплений в XIX ст., що дає підстави говорити про традиційність цього інституту. Незважаючи на це, одним із найбільш складних питань не тільки теорії, але і практики цивільного права, є питання визначення обсягу правоздатності юридичних осіб у цивільному праві України. Відповідь на це питання допоможе усвідомити правовий статус юридичних осіб в цивільних правовідносинах.

Стан опрацювання. Правоздатність юридичної особи в цивільному праві була предметом дослідження великої групи науковців у різноманітні історичні періоди. Серед вітчизняних науковців, які долучалися до дослідження категорії цивільної правоздатності юридичної особи можна віднести В.І. Борисову, Л.В. Винара, К.В. Кацюву, В.О. Кучеру, О.Ю. Літвінову, Д.С. Лещенко, М.В. Менджул, В.Ф. Піддубну, І.В. Спасибо-Фатєєву, В.Ю. Цьомра, І.І. Шпуганича, Г.Б. Яновицьку, В.Л. Яроцького тощо. Незважаючи на це, динаміка цієї категорії щодо юридичних осіб у доктринальних дискусіях, постійний розвиток законодавства та судової практики, відсутність узгодженості по багатьом аспектам цивільної правоздатності юридичної особи, робить дослідження даного питання вкрай актуальним.

Метою статті є визначення обсягу правоздатності юридичної особи в цивільному праві України як передумови реалізації цивільних прав та обов'язків у цивільних відносинах.

Виклад основного матеріалу. Згідно ч. 1 ст. 91 ЦК України «юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині». Дане правило закріпило за всіма юридичними особами в цивільному праві України загальну цивільну правоздатність, тобто можливість мати такі самі цивільні права та виконувати такі самі цивільні обов'язки, як і фізична особа.

На практиці отримання юридичною особою загальної цивільної правоздатності означає, що при відсутності в статуті чи іншому установчому документі можливості вчинення певного виду

діяльності, це не дає підстави визнати недійсними правочини, укладені за межами статутної діяльності. Подібний висновок прямо зазначений в Постанові Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» (п. 3.8) [3]. Незважаючи на таке законодавче вирішення даного питання та судову практику, зробити однозначний висновок щодо виду цивільної правоздатності юридичної особи (загальної чи спеціальної) в сучасному цивільному праві України не можна.

Норми ЦК України, говорячи про деякі види юридичних осіб, прямо вказують, що їх діяльність спрямована на досягнення мети, визначеної при їх створенні. Якщо діяльність юридичної особи обмежується метою створення, це класичний приклад спеціальної правоздатності юридичної особи. Зокрема, за метою створення юридичні особи поділяються на підприємницькі та непідприємницькі товариства. Крім того, мета, яка детермінує діяльність юридичної особи, характерна для установ. Згідно ст. 86 ЦК непідприємницькі товариства та установи поряд з основною діяльністю можуть здійснювати підприємницьку, «якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню». Подібне законодавче застереження дає підстави науковцям (О.Ю. Літвіна, В.Ф. Піддубна, Д.С. Лещенко тощо) стверджувати про існування спеціальної правоздатності в непідприємницьких товариствах (зокрема, благодійних та релігійних організаціях) [4, с. 10; 5, с. 114] та установах [6, с. 13]. Вказується (В.І. Борисова, К.В. Кацюба) на обов'язковості спеціальної правоздатності в непідприємницьких товариствах, оскільки це узгоджується з цільовим характером їх діяльності [7, с. 28-29; 8, с. 305]. Надання непідприємницьким товариствам та установам загальної цивільної правоздатності розглядається невваженим кроком законодавця, оскільки останні створюються виключно для досягнення певної мети, де необмежена правоздатність не узгоджується з їх діяльністю [9, с. 107]. О.В. Артикуленко зазначає, що законодавство України містить численні випадки звуження обсягу правоздатності окремих видів юридичних осіб, зводячи її до спеціальної правоздатності [10, с. 310]. Внаслідок чого М.В. Менджул пропонує доповнити ст. 91 ЦК новою частиною, де передбачити для непідприємницьких товариств можливість мати лише ті цивільні права та обов'язки, які відповідають меті, що визначена в установчих документах. Стверджується, що таке вирішення питання не призведе до зміни суті юридичної особи, зловживання та порушення норм законодавства [11, с. 103].

Мета, як визначальний критерій для розуміння суті правоздатності, вказана також і для юридичних осіб публічного права. Зокрема, юридична особа публічного права, створена державою, не може «мати право здійснювати будь-які види діяльності, оскільки зв'язана цільовою спрямованістю з самою державою» [12, с. 26-27]. Вищевказаний висновок підтверджується матеріалами судової практики. У лютому 2017 року перший заступник керівника Житомирської місцевої прокуратури звернувся до господарського суду Житомирської області з позовом в інтересах держави до Відділу освіти Житомирської районної державної адміністрації Житомирської області, ПАТ «Укртелеком» в особі Житомирської філії ПАТ «Укртелеком» про визнання недійсним договору оренди частини нежилого приміщення №4 від 01.01.2004. Договір оренди було укладено між Відділом освіти Житомирської районної державної адміністрації та ПАТ «Укртелеком» в особі Житомирської філії ПАТ «Укртелеком». Цим договором в оренду було передане нежитлове приміщення, яке розташоване в приміщенні Барашівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Житомирського району Житомирської області. Позов був задоволений першою інстанцією, а законність судового рішення підтвердила апеляція та касація. Зокрема, суд касаційної інстанції вказав наступне: «невикористання школою спірного приміщення для навчального процесу не надає права передачі цього приміщення в оренду з іншою метою, ніж пов'язаною з навчально-виховним процесом» [13].

На нашу думку, обмеження діяльності юридичної особи метою створення вказує на існування в неї спеціальної цивільної правоздатності. Вона щодо загальної носить винятковий характер, бо заперечує універсальність загальної правоздатності юридичної особи. Вищий господарський суд України, описуючи правоздатність непідприємницьких товариств, визначив три умови, за яких вони можуть здійснювати підприємницьку діяльність: а) відсутність законодавчих заборон на здійснення підприємницької діяльності; б) підприємницька діяльність має відповідати меті створення непідприємницького товариства; в) підприємницька діяльність сприяє досягненню мети створення юридичної особи. «Недодержання зазначених умов при вчиненні непідприємницьким товариством правочину є підставою для визнання останнього недійсним» (п. 3.8 Постанови Пле-

нуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними»). З одного боку, можливість визнання з цієї підстави недійсним правочину забезпечує регулюючий потенціал ст. 86 ЦК, а з іншого – доводить, що непідприємницькі товариства чи установи не виступають постійними учасниками цивільного обігу, а вступають у цивільні відносини задля забезпечення їх основної діяльності. Такий вступ у цивільні відносини носить винятковий характер, а не характер загального дозволу, як при загальній правоздатності (ч. 1 ст. 91 ЦК). Це дає можливість зробити ще один важливий висновок: для непідприємницьких товариств та установ спеціальна правоздатність має легалізувати отримання певного майна, яке потрібно їм для основної діяльності. Варто зауважити, що в 2020 році був істотно редагований Закон України «Про нотаріат» з метою приведення його норм у відповідність до положень ЦК України, але така підстава для відмови у вчиненні нотаріальної дії як суперечність правочину юридичної особи цілям, зазначеним у їх статуті чи положенні була збережена (п. 6 ч. 1 ст. 49).

Можливість непідприємницьким товариствам та установам, поряд з основною діяльністю, вчиняти підприємницьку діяльність, дає підстави окремим науковцям (І.І. Шпуганич) робити висновок про те, що обсяг правоздатності підприємницьких та непідприємницьких юридичних осіб однаковий, а тому не має підстави говорити про спеціальну правоздатність непідприємницьких юридичних осіб. Тим більше, що вона не узгоджується з принципом рівності учасників цивільних правовідносин [14, с. 93]. Але така позиція не відповідає усталеному розумінню спеціальної правоздатності юридичних осіб. Зокрема, стверджуючи, що непідприємницькі організації наділені загальною правоздатністю, вказаний автор відмічає їх особливість, яка виражається в неможливості розподілу прибутку між учасниками, засновниками такої організації, отриманого від підприємницької діяльності. Постає логічне запитання: куди тоді такий прибуток можна спрямувати? Відповідь на це запитання з очевидністю впливає зі змісту ст. 86 ЦК: прибуток має сприяти досягненні меті, для якої непідприємницька юридична особа була створена. Підтримуючи такі обмеження для непідприємницьких юридичних осіб (зокрема, щодо установ), І.П. Жигалкін додає, що закріплення загальної правоздатності за установами суперечитиме самій їх суті, оскільки вони не є професійними учасниками цивільного обороту [9, с. 108].

Підтвердження вищевказаної думки також можна здійснити з позиції фінансового права. Так, Міністерство фінансів України Листом від 06.02.2019 № 11210-09-5/3214, описуючи підприємницьку діяльність громадських об'єднань, вказує, що така діяльність вчиняється «виключно для фінансування видатків на утримання такої неприбуткової організації, реалізації мети (цілей, завдань) та напрямів діяльності, визначених її установчими документами» [15]. І не має значення, як здійснює підприємницьку діяльність непідприємницька юридична особа: безпосередньо або через створювані нею юридичні особи. Якщо неприбуткова організація буде використовувати прибуток не так як вище описано та за умови встановлення цього факту контролюючим органом, це є підставою «для виключення такої організації з Реєстру неприбуткових установ та організацій і нарахування податкового зобов'язання з податку на прибуток підприємств, штрафних санкцій і пені відповідно до норм цього Кодексу» (ст. 133.4.4 Податкового кодексу України) [16]. Подібний наслідок не дає можливості зловживати ситуацією, коли під «вивіскою» непідприємницької організації починають активно займатися підприємницькою діяльністю, переслідуючи не досягнення статутної цілі, а мету отримання прибутку. Ось чому не можемо погодитися з думкою І.П. Жигалкіна, який стверджує, що при створенні установою юридичної особи для зайняття підприємницької діяльності остання отримує загальну цивільну правоздатність, діяльність якої не може бути прив'язана до мети такої установи, інакше це слід розцінювати як обмеження правоздатності самостійного суб'єкта цивільних відносин [9, с. 113-114]. Підтвердження нашої позиції можемо проілюструвати також на прикладі непідприємницьких товариств. Зокрема, Закон України «Про громадські об'єднання», описуючи підприємницьку діяльність громадського об'єднання зі статусом юридичної особи (непідприємницьке товариство) вказує способи здійснення нею підприємницької діяльності (безпосередньо або через створювані нею юридичні особи) та чітко визначає умову її здійснення: «така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню» (п. 2 ч. 2 ст. 21) [17].

Таким чином, як непідприємницька, так і підприємницька діяльність непідприємницьких юридичних осіб спрямовується на реалізацію статутної цілі та виконання статутних завдань, фінансування свого утримання та основної діяльності. Подібне обмеження свідчить про існування в такій юридичної особи спеціальної цивільної правоздатності. Вихід за її межі призводить до зміни

юридичної природи такої непідприємницької організації з поширенням на неї законодавства, що регулює підприємницьку діяльність, у тому числі й встановлення зобов'язання по сплаті податку на прибуток.

На етапі розробки та введення в дію ЦК та ГК України деякі вітчизняні цивілісти (Є.С. Янкова) звернули увагу, що наділення всіх юридичних осіб загальною цивільною правоздатністю не відповідає світовим тенденціям, які йдуть інакшим шляхом: загальна правоздатність залишається за підприємницькими юридичними особами, а спеціальна – за непідприємницькими [18, с. 65]. Саме тому З.Я. Ромовська в 2005 році вказала, що колись радянський ЦК вдарився в одну крайність, наділивши всі юридичні особи спеціальною правоздатністю, а український – в іншу, наділивши всі юридичні особи загальною правоздатністю [19, с. 304].

Деякі науковці, вказуючи на можливість непідприємницьких юридичних осіб здійснювати підприємницьку діяльність, стверджують, що в цьому випадку виникає «змішана правоздатність», «яка не тотожна спеціальній, бо юридична особа отримує додаткові спеціальні права та обов'язки, але її не можна характеризувати і як загальну, бо вона обмежена певними рамками» [20, с. 160]. О.Ю. Літвіна на прикладі благодійних організацій також стверджує про існування «змішаної правоздатності», якщо в їх установчих документах закріплено право на здійснення підприємницької діяльності для досягнення поставлених цілей [4, с. 6]. На нашу думку, з таким погодитися не можна, оскільки рамки діяльності непідприємницької юридичної особи, будучи розширені можливістю вступати в майнові відносини, однаково підпорядковуються меті, яка була визначена при її створенні. Крім того, спеціальна цивільна правоздатність протиставляється загальній цивільній правоздатності внаслідок дихотомічного поділу правоздатності юридичної особи в цивільному праві за критерієм обсягу цивільних прав та обов'язків, що можуть нею набуватися. З логічних міркувань третього у вигляді «змішаної правоздатності» тут не може бути.

На існування спеціальної правоздатності юридичної особи в цивільному праві вказують, коли закон передбачає виключний перелік видів діяльності, якими така особа може займатися. Зокрема, В.І. Борисова стверджує, що деякі підприємницькі товариства можуть займатися тільки певними видами підприємницької діяльності (банківська, туристична, страхова тощо) «і не можуть займатися ніякими іншими видами діяльності, тобто правоздатність у них залишається спеціальною» [20, с. 159-160]. Наприклад, згідно ст. 5 Закону України «Про туризм» туристичні оператори – це «юридичні особи, створені згідно із законодавством України, для яких виключною діяльністю є організація та забезпечення створення туристичного продукту, реалізація та надання туристичних послуг, а також посередницька діяльність із надання характерних та супутніх послуг і які в установленому порядку отримали ліцензію на туроператорську діяльність» [21]. Або, банки здійснюють виключний перелік видів діяльності, що передбачені в ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність»: надання банківських та інших фінансових послуг. Крім того, банк може здійснювати іншу діяльність, «визначену в цій статті». Йдеться за діяльність, яка прямо чи опосередковано впливає з банківських та інших фінансових послуг: зберігання цінностей, надання в оренду індивідуальних банківських сейфів тощо [22]. Окрім того, що закон передбачає виключний перелік видів діяльності, якою може займатися банк, є перелік видів діяльності, якою банк в жодному разі не вправі займатися: «діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі (за винятком реалізації пам'ятних, ювілейних і інвестиційних монет) та страхування, крім виконання функцій страхового посередника» (ч. 3 ст. 48 Закону України «Про банки і банківську діяльність»). В.Ю. Цьомра надає пояснення таким обмеженням: «в процесі своєї діяльності банк може накопичувати значно більші суми за рахунок залучення коштів фізичних та юридичних осіб – своїх клієнтів. Володіння таким значним «живим» капіталом могло б дати можливість банку «увірватись» на ринок будь-яких товарів чи послуг та заволодіти там якщо не монополією, то знаним становищем. Проте, задля уникнення такого роду дій, закон передбачає обмежувальні механізми та спеціально урізає правосуб'єктність банку, чітко вказуючи на площину та рамки його діяльності» [23, с. 40]. Отже, подібні обмеження, що визначають виключну сферу діяльності юридичної особи, впливають на коло цивільних прав та обов'язків, які можуть набувати дані суб'єкти.

В сучасних умовах, виключний перелік видів діяльності, яким може займатися юридична особа може бути передбачений не тільки в законі. Зокрема, ч. 1 ст. 41 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» передбачає, що «поєднання професійної діяльності на ринках капіталу з іншими видами діяльності дозволяється виключно у випадках та порядку, встановле-

них Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку» [24]. Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 01.11.2024 № 09/21/1356/K03 передбачено, що професійна діяльність на організованих товарних ринках може поєднуватися з професійною діяльністю на ринках капіталу, зокрема, діяльністю з організації торгівлі фінансовими інструментами та кліринговою діяльністю з визначення зобов'язань, а також діяльністю адміністратора платформи інсайдерської інформації, діяльністю адміністратора передачі даних тощо [25].

Таким чином, якщо юридична особа згідно вимог закону вправі займатися тільки певними видами діяльності та їй недоступні інші сфери діяльності, також можемо говорити про наявність спеціальної правоздатності юридичної особи. Причому, існування законодавчих обмежень щодо правоздатності юридичних осіб, яким дозволено займатися тільки певними видами діяльності можна пов'язати з цільовою спрямованістю їх діяльності (наприклад, банки). Додатковим аргументом на існування спеціальної правоздатності в юридичної особи, що може займатися тільки певними видами діяльності є положення Закону України «Про нотаріат», який забороняє нотаріусу посвідчувати правочини, які укладаються від імені юридичної особи, якщо вони «виходять за межі їх діяльності» (п. 6 ч. 1 ст. 49).

Окремі науковці (О. Зозуляк), опираючись на здатності юридичної особи мати цивільні права та обов'язки, які відповідають обраному виду діяльності, стверджують про існування виключної правоздатності як виду цивільної правоздатності [26, с. 51]. На підставі цього, інші вчені (М.Б. Данилюк) починають обґрунтовувати існування виняткової правоздатності в окремих юридичних особах (наприклад, корпоративних інвестиційних фондах) [27, с. 40]. З таким погодитися не можливо з логічних міркувань, оскільки «виключна правоздатність» може протиставлятися лише загальній, що робить тотожними терміни «спеціальна» та «виключна» правоздатність юридичної особи в цьому контексті. Крім того, мета діяльності юридичної особи визначає межі та предмет її діяльності. Ось чому вище ми писали, що виключний перелік видів діяльності, якою може займатися юридична особа пов'язаний з цільовим характером їх діяльності, де детермінантою їх правоздатності буде мета, а не предмет діяльності юридичної особи. Виходить, що виокремлення «виключної правоздатності» юридичної особи є дещо надуманою категорією.

Актуальним є питанням щодо виникнення спеціальної правоздатності в юридичної особи, якщо обмеження щодо видів діяльності, у які вона не може вступати або виключний перелік діяльності, в які може вступати, визначено не законом, а установчими документами. У даному разі обмеження правоздатності юридичної особи зроблено не законодавцем, а засновником (засновниками). Науковці з цього приводу висловлюють суперечливі думки. Одні вважають, що подібні обмеження не перекреслюють загальну правоздатність юридичної особи, оскільки її обсяг визначається законом, а інші стверджують про існування спеціальної (цільової) правоздатності через засновницьке волевиявлення в установчих документах [6, с. 13]. На нашу думку, варто підтримати першу позицію, оскільки індивідуально-правовий акт не може перекреслювати дії нормативного акту. Тим більше, що правило про загальну правоздатність юридичних осіб міститься в імперативній, а не диспозитивній нормі. Раніше нами вже висловлювалася більш детально позиція, що правовий статус юридичної особи та обсяг її правосуб'єктності визначає перш за все закон, а не статут [28, с. 58].

Нерідко виникнення спеціальної правоздатності юридичної особи пояснюють з ліцензуванням її діяльності. Згідно Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» передбачається виключний перелік видів господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню: банківська діяльність, перевезення пасажирів, виробництво лікарських засобів, медична практика тощо (ст. 7) [29]. З отриманням ліцензії, як вказує М. Старинський, юридична особа отримує спеціальну правосуб'єктність [30, с. 12]. З.Я. Ромовська зазначає, що підрядником щодо виготовлення проектно-кошторисної документації у всіх випадках є проектна організація, яка має відповідну ліцензію, що не дає підстави стверджувати про існування в неї загальної правоздатності [19, с. 305]. На нашу думку, погодитися з існуванням спеціальної правоздатності в юридичної особи після отримання нею ліцензії не можливо, оскільки ліцензування діяльності юридичної особи має відношення не до її правоздатності, а її дієздатності. Вчинення дій у сфері, яка підлягає ліцензуванню пов'язується з отриманням суб'єктом господарювання відповідної ліцензії, яка виступає умовою допуску юридичної особи до певного виду діяльності.

Цивільну правоздатність фізичної особи розглядають природною властивістю людини, яку вона отримує від природи. Це та здатність, якою кожна жива людська істота володіє тільки тому,

що є людиною [19, с. 237-238]. Невипадково перші спроби теоретичного обґрунтування правоздатності фізичної особи були здійснені представниками природно-правової школи (Гуго Гроцій, Томазо Кампанелла тощо), погляди яких трансформувалися в природно-правову доктрину правоздатності фізичної особи у XVII ст. [31, с. 46]. Для забезпечення свого існування та розвитку людина повинна мати певні правові можливості як біосоціальний індивід. Саме тому ЦК України виділяє цілу групу особистих немайнових прав, які «забезпечують природне існування фізичної особи» у главі 21: право на життя, право на охорону здоров'я, право на медичну допомогу, право на свободу, право на особисту недоторканість, право на сім'ю тощо. Будучи природною властивістю людини, цивільна правоздатність фізичної особи детермінується двома біологічними фактами: народженням та смертю людини, де перше приводить до виникнення цивільної правоздатності, а друге – до її припинення (ст. 25 ЦК). Так, цивільна правоздатність фізичної особи може бути втрачена внаслідок оголошення фізичної особи померлою за рішенням суду, оскільки таке оголошення в правових наслідках прирівнюється до природної смерті (ч. 1 ст. 46, ч. 1 ст. 47 ЦК). Проте, така доказова презумпція, будучи не біологічною, а юридично-процесуальною конструкцією, є винятком із загального правила.

Цивільну правоздатність юридичної особи, на відміну від цивільної правоздатності фізичної особи, розглядати природною властивістю не можна, інакше важко буде пояснити її виникнення. Якщо взяти численні теорії, які пояснюють природу юридичної особи (теорія фікції, теорія «персоніфікованої мети», органічна теорія, реалістична теорія, теорія колективу, теорія держави, теорія директора, теорія соціальної реальності, теорія соціальних зв'язків тощо), всі вони, як зазначає М.В. Парасюк, доводять, що юридична особа – це категорія штучна, яка позначає самостійний суб'єкт права із фікційною природою створення та функціонування [32, с. 78]. Саме тому ЦК України виникнення цивільної правоздатності юридичної особи пов'язує з її створенням, а припинення цивільної правоздатності – «з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення» (ч. 4 ст. 91). Як створення, так і припинення юридичної особи за своєю сутністю являють сукупність юридично-процедурних дій, що жодним чином не пов'язані з біологічними (природними) процесами, а тому заперечують природній характер правоздатності юридичної особи. Вказані дії можуть бути поділені на певні етапи, що можуть вплинути на обсяг правоздатності юридичної особи. Так, на етапі створення юридичної особи може бути визначена її правоздатність, коли засновники будуть обирати, яку саме юридичну особу вони створюють: підприємницьку чи неприємницьку. В останньому випадку потрібно буде чітко визначити цілі діяльності юридичної особи. Так, згідно ст. 14 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» у статуті благодійної організації треба вказати цілі та сфери благодійної діяльності, видовий перелік якої виключний (ст. 12) [33].

Отже, порядок виникнення та припинення цивільної правоздатності юридичної особи доводить залежність її правових можливостей від існуючого національного правопорядку. Невипадково представники теорії фікції прямо вказували, що правоздатність юридичної особи походить не від природи, а від норми права, яка може розширити чи звужити коло осіб, що володіють правоздатністю.

Висновки. Виходячи з вищенаведеного дослідження не можна зробити однозначні висновки щодо обсягу цивільної правоздатності юридичної особи в цивільному праві України. Незважаючи на законодавче закріплення за юридичними особами загальної цивільної правоздатності, щодо окремих видів юридичних осіб у законодавстві залишився в силі старий підхід, який вказує на збереження спеціальної правоздатності. По-перше, це проявляється у тому разі, коли діяльність юридичної особи обмежується певною метою, визначеною при її створенні та вказаної в установчих документах. По-друге, вона притаманна юридичним особам, які здійснюють виключний перелік видів діяльності та не вправі займатися іншими видами діяльності. Подібні обмеження загальної правоздатності юридичної особи містяться як в ЦК, так й інших законах, що регламентують діяльність окремих видів юридичних осіб (освітні установи, благодійні організації тощо). Це дає можливість говорити про існування нормативних підстав для виділення спеціальної цивільної правоздатності окремих видів юридичних осіб у цивільному праві України.

Говорячи про правоздатність юридичних осіб, не слід забувати, що вона є їх властивістю, яка характеризує такого суб'єкта як учасника цивільних відносин. Ця властивість залежить від його природи, що буде показувати, які цивільні права та обов'язки будуть релевантні юридичній особі. Через це загальна цивільна правоздатність не може бути поширена на всі юридичні особи згідно

ч. 1 ст. 91 ЦК України. Усвідомлення цього дає можливість чітко визначити місце та роль юридичних осіб у сучасних цивільних відносинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заїка Ю.О. Українське цивільне право. Навч. посіб. Київ: Істина, 2005. 312 с.
2. Манько Д.Г. Особливості історичного розвитку інституту легалізації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2012. № 3. С. 18–23.
3. Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 29.05.2013 № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011600-13#Text> (дата звернення: 14.01.2025).
4. Літвіна О.Ю. Правове положення благодійних організацій в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 21 с.
5. Піддубна В.Ф. Щодо спеціальної правоздатності релігійних організацій. *Право України*. 2004. № 11. С. 112–115.
6. Лещенко Д.С. Правовий статус установ у цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005. 21 с.
7. Борисова В. І. Інститут юридичної особи у праві України. *Право України*. 2010. № 12. С. 25–31.
8. Кацюба К.В. До питання про цивільну правосуб'єктність непідприємницьких товариств. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 92-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова. Харків, 2014. С. 304–307.
9. Жигалкін І.П. Установи як юридичні особи: монографія. Харків: Право, 2010. 168 с.
10. Артикуленко О.В. Окремі питання правоздатності юридичних осіб в цивільному праві України. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О.А. Пушкіна, Харків, 25 трав. 2018 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків: ХНУВС, 2018. С. 309–311.
11. Менджул М.В. Цивільно-правовий статус громадських організацій [Текст] : монографія. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2010. 200 с.
12. Винар Л.В. Правовий статус юридичних осіб, заснованих державою: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2006. 193 с.
13. Постанова Верховного Суду від 15 червня 2018 р. у господарській справі № 906/164/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74780968> (дата звернення: 21.01.2025).
14. Шпуганич І.І. Благодійні організації як суб'єкти цивільного права: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2018. 214 с.
15. Щодо можливості здійснення громадськими об'єднаннями підприємницької діяльності виключно для фінансування видатків на утримання такої неприбуткової організації: Лист Міністерства фінансів України від 06.02.2019 № 11210-09-5/3214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3214201-19#Text> (дата звернення: 17.01.2025).
16. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112.
17. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.
18. Янкова Е.С. К вопросу о юридических лицах как субъектах права. *Нові Цивільний та Господарський кодекси України та проблеми їх застосування* : матеріали наук.-практ. семінару, Харків, 23 квіт. 2003 р. Харків, 2004. Ч. 1. С. 70–72.
19. Ромовська З. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник. Київ: Атіка, 2005. 560 с.
20. Цивільне право України: Підручник: У 2 т. / Борисова В.І. (кер. авт. кол.), Баранова Л.М., Жилінкова І.В. та ін.; За заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатеевої, В.Л. Яроцького. Київ: Юрінком Інтер, 2007. Т. 1. 480 с.
21. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.

22. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5-6. Ст. 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.
23. Цюмра В.Ю. Обмеження правосуб'єктності юридичних осіб (теоретико-прикладний аспект). *Право та державне управління*. 2023. № 2. С. 38–45. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/5.pdf.
24. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31. Ст. 268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.
25. Про поєднання професійної діяльності на ринках капіталу та організованих товарних ринках з іншими видами діяльності: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 01.11.2024 № 09/21/1356/K03. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1703-24#Text> (дата звернення 6 21.01.2025).
26. Зозуляк О. Виключна правоздатність юридичних осіб як вид цивільної правоздатності. *Юридична Україна*. 2009. № 2. С. 49–51.
27. Данилюк М.Б. Цивільна правосуб'єктність корпоративних інвестиційних фондів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015. №17. Том 2. С. 39–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2015_17%282%29__12.
28. Черевко П.П. Створення юридичних осіб приватного права: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 225 с.
29. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 23. Ст. 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>.
30. Старинський М. Деліктоздатність юридичної особи: поняття та види. *Юридична Україна*. 2006. № 6. С. 10–13.
31. Кісель В.Ю., Мамедов Р.Ю. Проблеми правової природи правоздатності фізичної особи. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 2. С. 45–49. URL: [https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=REF&P21DBN=REF&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B9%20%D0%92\\$](https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=REF&P21DBN=REF&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B9%20%D0%92$).
32. Парасюк М.В. Сутність і правова природа юридичної особи. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 3. С. 76–80. URL: <http://www.nvppp.in.ua/vip/2020/3/16.pdf>.
33. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 25. Ст. 252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>.